

JISMONIY RIVOJLANISHIDA NUQSONLI BOLALARNING TA'LIM OLISHIDA KUZATILAYOTGAN IJTIMOIIY PEDAGOGIK MUAMMOLAR

Raxmonov Azamat Ruzvonovich

TIPU "Pedagogika va psixologiya,

boshlang'ich ta'lim" kafedrası

Pedagogika fanlari bo'yicha

(PhD) falsafa doktori, dotsent.

Tel: +998(94) 514 55 79,

a.raxmonov@cspi.uz

Najimova Muhabbat

Andijon davlat pedagogika instituti

Assistent o'qituvchisi

Tel: +998(99) 006 48 69,

Annotatsiya: Maqolada jismoniy rivojlanishida nuqsonli bolalarni ta'lim olishida kuzatilayotgan ayrim kamchiliklar ijtimoiy pedagogik muammo sifatida yoritildi.

Tayanch iboralar: inklyuziv ta'limni, imkoniyati cheklangan, professional jamoa, Diskalkuliya–arifmetik, sensorimotor funksiyalarning, defiantlik buzilishidir.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonun va ta'limni rivojlantirish to'g'risidagi qonunga asosan davlat inklyuziv ta'limni tashkil etishga keng imkoniyatlar yaratildi. Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va ularga zamonaviy ta'lim sharoitlari asosida xizmat ko'rsatish muxim belgilandi. O'rganishdagi nuqsonlar og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan ma'lumotlarni olish, tashkil etish, saqlash, tushunish yoki ulardan foydalanishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir qator kasalliklarni anglatadi.

Ushbu faoliyat birlamchi tibbiy yordam pediatriklar va rivojlanish bo'yicha mutaxassislarning, shuningdek, ushbu holat bilan og'rigan bemorlarning natijalarini baholash, boshqarish va yaxshilashdagi interprofessional guruh a'zolarining rolini tavsiflaydi va ko'rib chiqadi.

Maqsadlar:

- O'rganishdagi nuqsonlarning etimologiyasini aniqlash;
- O'qishda nuqsonlari bo'lgan bolalarni tegishli baholashni ko'rib chiqish;
- O'rganishdagi nogironlikni davolash va boshqarish usullarini belgilash;
- Nogironligi bo'lgan bemorlarning natijalarini yaxshilash uchun professional jamoa a'zolari o'rtasida yordam ko'rsatishni muvofiqlashtirishni yaxshilash muhimligini tasvirlab berish kabi vazifalar amalaga oshiriladi.

O'rganishdagi nuqsonlar: og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan ma'lumotlarni egallash, tashkil etish, saqlash, tushunish yoki qo'llashga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir nechta kasalliklarni anglatadi. Ushbu shartni aniqlashning muhim jihati uning istisnalarini aniqlashdir. Qayta ta'kidlanganidek, LD bo'lgan shaxslar o'rganish bilan bog'liq muayyan muammolarga ega, ammo ular o'rtacha yoki o'rtachadan yuqori intellektni saqlab qolishadi. Bundan tashqari, o'rganishdagi nogironlik hissiy bezovtalik, madaniy farq yoki noqulaylik bilan bog'liq bo'lishi mumkin emas. Uning asosiy tamoyili bolaning yomon o'quv muvaffaqiyati va kutilgan intellektual salohiyati o'rtasidagi nomutanosiblikni yonma-yon qo'yadi.[2]

Yetakchi nazariyotchilar logopedik etimologiyasiga ham irsiy, ham atrof-muhit omillari ta'sir etishini taklif qiladilar.[1] Ular ko'rish yoki eshitish qobiliyatining yomonlashishi kabi sensorimotor funktsiyalarning yetishmasligi natijasida cho'kmaydi (masalan, tuzatuvchi linzalar va eshitish apparatlari logopedyani bartaraf etmaydi). Afsuski, aniq etimologiya hali ham mutaxassislardan chetda qolmoqda.

Surunkali kasalliklarga chalingan bolalarda logopedik sog'lom odamlarga qaraganda deyarli ikki baravar ko'p. Dunyo bo'ylab maktab yoshidagi bolalarning taxminan 5 foizida o'rganishdagi nuqsonlar mavjud. AQShda bolalar salomatligi milliy tadqiqoti tomonidan to'plangan ma'lumotlar umr bo'yi 10% ni tashkil qiladi. Xavf omillari oilada logopedik nuqsonli, qashshoqlik, erta tug'ilish, prenatal alkogolga ta'sir qilish va boshqa neyrorivojlanish kasalliklarini o'z ichiga oladi. Eng keng tarqalgan logopedik nuqsonlar, bu disleksiya bo'lib, u logoped nuqsonlilarning kamida 80% ni tashkil qiladi. Logopedik nuqsonlilar ko'pincha qarama-qarshilik buzilishi, diqqat yetishmasligi giperaktivligi buzilishi, tashvish va obsesif-kompulsiv buzuvchilik kabi boshqa kasalliklar bilan birga mavjud.

Neyrologiya sohasidagi so'nggi yutuqlar bilan taqdirlangan innovatsion tushunchani qo'llash mutaxassislarga logoped uchun taxminiy patogenezlarni taklif qilish imkonini berdi. Masalan, tadqiqotlar disleksik bemorlarning chap yarim sharida gipoaktivlikni aniqlash. Qo'shimcha farazlarga til va aloqa uchun mas'ul bo'lgan kortikostriatal tizimlardagi buzilishlar kiradi.

Logopedik nuqsonlar bilan og'rigan bemorlarning taqdimotlari individual va mazmunli bo'lishiga qaramasdan, tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayderga asosiy patologiyani yanada ishonchli aniqlashga yordam beradigan umumiy naqshlar mavjud. Ko'pincha bolalar maktabda davom etayotgan qiyinchiliklarni boshdan kechirgandan keyin baholash uchun taqdim etiladi. Ko'pincha, logopedik nuqson bilan og'rigan bolalar nafaqat akademik muhitda emas, balki umumiy faoliyatda kamchiliklarni namoyish etadilar. Misol uchun, maktabdagi to'siqlar akademik qiyinchiliklar, salbiy o'zini o'zi anglash, xatti-harakatlar muammolari yoki shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bolaning o'tmishdagi maktab tarixi, ovqatlanishi, shunga o'xshash tashvishlarning oila tarixi va rivojlanish bosqichlari, jumladan, ijtimoiy qobiliyatlari haqida so'rash juda muhimdir. Umumiy e'tirof etilgan

o'ziga xos o'rganishdagi nuqsonlarga quyidagilar kiradi: O'qish nogironligi (disleksiya) - eng keng tarqalgan logopedik bo'lib, barcha logopedik nuqsonlarning kamida 80% ni tashkil qiladi va fonologik ishlov berishdagi kamchiliklardan kelib chiqadi. Tegishli fonologik ishlov berish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar o'qish dekodlash, fonetika, tovushlarni chiqarish qobiliyati va to'g'ri eshitish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Rivojlanish ko'pincha yangi paydo bo'lgan yillarda o'qishni dekodlash bilan bog'liq muammolar, ravon o'qishga o'tish va keyin o'qishni tushunishda qiyinchiliklardan kelib chiqadi. Bu bolalar oxir-oqibat o'qishdan butunlay qochishlari mumkin.

Diskalkuliya - arifmetik amallarni bajarishda zaiflik sifatida namoyon bo'ladi. Bemorlar muammolarni tartibga solish, ko'p bosqichli hisob-kitoblarni tugatish, matematik hisoblash belgilarini ajratishda to'siqlarni boshdan kechiradilar. To'g'ri matematik tuyg'u neyrorivojlanish funktsiyalarining keng doirasiga kiradi, jumladan, sonlarni his qilish, matematik faktlarni hisoblash va qidirish, matematika tili, vizual-fazoviy qobiliyatlar va so'z muammolarini tushunish.

Disgrafiya - puxta o'rgatish va vosita qobiliyatiga qaramay, buzilgan yozuv bilan tavsiflanadi. Disgrafiya bilan og'rigan bolalar kamdan-kam hollarda chekkada qolishgan holda, nomuvofiq va o'qib bo'lmaydigan qo'l yozuvlarini yaratadilar. Bu bolalar, shuningdek, nozik harakatlarni muvofiqlashtirish, imlo (kodlash), grammatika va sintaksis bilan bog'liq muammolar yoki fikrlarni yozma ravishda ifodalashlari mumkin.

Og'zaki bo'lmagan logopedik nuqsonlar (o'ng yarim sharni rivojlantirish nutq rivojlanishi) - nomidan ko'rinib turibdiki, muammolarni hal qilish, vizual-fazoviy vazifalar, tana tilini o'qish va ijtimoiy belgilarni tanib olish kabi og'zaki bo'lmagan harakatlarga to'sqinlik qiladi. Ko'pincha bu buzilishlar uchinchi darajaga qadar namoyon bo'lmaydi, chunki bemorlar yuqori darajadagi o'qishni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Autizm spektrining buzilishi; (masalan, zaif ijtimoiy aloqa va pragmatik) bilan jiddiy klinik o'xshashlik mavjud.

Klinik ko'rinishga individual omillar (ichki) va atrof-muhit omillari ta'sir qiladi. Ichki omillarga komorbid psixiatrik holatlar va shaxsiy xususiyatlar kiradi. Atrof-muhit omillari uy, maktab, dasturlar va boshqalarni qamrab oladi. Logopedik nuqsonlar ko'pincha alohida bo'lmaydi, aksincha ular boshqa nutqiy nuqsonlarda va psixiatrik sharoitlar bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Eng keng tarqalgan komorbid kasalliklar diqqat yetishmasligi giperaktivlik buzilishi, autizm, bipolyar buzuqlik, tashvish, depressiya va muxolif defiantlik buzilishidir. Ba'zi tadqiqotlar psixiatrik kasalliklarga chalingan bolalarning 20-70 foizida logopedik nuqsonlar mavjudligini ko'rsatadi. O'tish:

Baholashda nutqiy rivojlanishni baholash organik va funktsional differentsial tashxislarni istisno qilish bilan boshlanadi. Boshqa kasalliklarni istisno qilgandan so'ng, tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayderga ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi tomonidan belgilangan diagnostika ko'rsatmalariga rioya qilish tavsiya etiladi. Baholash bemorning rivojlanish, tibbiy, oilaviy va ta'lim tarixini sintez qilishi kerak.

Logopedik nuqsonlar neyrorivojlanish buzilishining bir turi bo'lib, normal o'rganish va akademik ishlash qobiliyatiga to'sqinlik qiladi.

Ta'lim buzilishlari uchta asosiy akademik sohaga ajratilgan:

1. O'qish;
2. Yozish;
3. Matematika;

A mezon: kamida 6 oy davomida quyidagi alomatlardan kamida bittasi bilan ko'rsatilgan ko'rsatmalarni qayta ishlash va ko'nikmalarni qo'llashdagi qiyinchiliklar o'qishning buzilishi, tushunishning buzilishi, imloning buzilishi, yozma ifodaning buzilishi, raqamlarni his qilishning buzilishi va matematik fikrlashning buzilishi kabilar.

B mezon: Akademik mahorat standartga nisbatan kutilganidan sezilarli darajada past, bu esa sezilarli disfunktsiyaga olib keladi.

C mezon: maktab yoshida boshlangan qiyinchiliklar.

D mezon: Aberratsiyalar har qanday nevrologik, rivojlanish, vosita yoki hissiy (eshitish yoki ko'rish) buzilishi bilan yaxshiroq tushuntirilmaydi. Bundan tashqari, keng qamrovli neyropsikologik test klinisyenni to'g'ri tashxisga yo'naltirishi mumkin. Odatda qo'llaniladigan testlarga quyidagilar kiradi: Vudkok-Jonson-III va akademik yutuqlarni baholash uchun keng diapazonli muvaffaqiyat testi;

Adaptiv xulq-atvorni baholash tizimi-II va adaptiv xatti-harakatni baholash uchun Vineland Adaptiv xatti-harakatlar shkalasi-II;

Diqqat va giperaktivlik buzilishlarini baholash uchun Conners reyting shkalasi, DEHB reyting shkalasi-IV (sobiq Du Paul shkalasi) va Vanderbilt ota-onalar va o'qituvchilarni baholash shkalasi;

Wechsler intelligence Scales for Children - umumiy idrokni baholash uchun to'rtinchi nashr (WISC-IV);

O'qishda nuqsoni bo'lgan bolaning tashxisi va davolashi o'qituvchilar, ta'lim remediatsiyasi bo'yicha mutaxassislar, psixologlar, maxsus xizmatlar va shifokorlardan iborat bo'lishi mumkin bo'lgan kasblararo jamoaning muvofiqlashtirilgan va doimiy hamkorligiga bog'liq.

Nutq terapevtlari ko'pincha disleksiya bilan bog'liq bo'lgan har qanday asosiy og'zaki til qiyinchiliklarini baholash va davolashda yordam berishi mumkin. Kasbiy va fizioterapevtlar nozik vosita, qo'pol motorli, propioseptiv, muvozanat va hissiy ishlov berish kasalliklarini davolashadi, ular o'rganishda nuqsonlari bo'lgan ba'zi bolalarda birga bo'lishi mumkin. Klinik psixologlar bolalarga o'rganishdagi nuqsonlar bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni yaxshiroq engishga yordam beradi. Nogironligi bo'yicha o'qitilgan pedagogik terapevtlar yoki o'qituvchilar, shuningdek, nutqiy nuqsonli bolalarni davolovchi multidisipliner jamoaning bir qismidir.

Boshqa neyrorivojlanish sharoitlarida bo'lgani kabi, rivojlanishning rivojlanishini kuzatish, bolaning o'quv faoliyati va maktabdagi xatti-harakatlari haqida so'rash muhimdir. Xulq-atvor muammolari bilan bog'liq bo'lganlar uchun tegishli tuzatishlarni ham hisobga olish kerak.

FOYADALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Y.Ayupova “Logopediya” Pedagogika imiversitet hamda institutlarining bakalavr va magistr yo'nalishida ta'lim olayotgnn talabalari ucliun darslik sifatida tavsiya eiltgan “O‘zbekiston faylasuflari” milliy Jamiyati nashriyoti. T:2007y
- 2.M.Closkey, Rapp B. Rivojlanish disgrafiyasi: tadqiqot uchun umumiy nuqtai va asos. Kogn Neuropsychol. 2017 yil may - iyun;34(3-4):65-82. [PMC bepul maqola] [PubMed]
- 2.Arnold E.M, Goldston D.B, Walsh A.K, Reboussin B.A, Daniel S.S, Hickman E. Wood, F.B. “Kambag'al va odatiy kitobxonlar orasida hissiy va xulq-atvor muammolarining jiddiyligi”. J Abnorm Child Psychol. 2005 yil aprel;33(2).
- 3.Mayes S.D, Calhoun S.L, Crowell E.W. “O'rganishdagi nuqsonlar va bir-biriga mos keladigan spektr buzilishlari”. “Nogironlikni o'rganing”. 2000 yil sentyabr-oktyabr;33(5):417-24.